

Merkatuaren mugak agerian

Joxemari Sors

Elkar Fundazioako lehendakaria

Elkar Fundazioan aspaldian genuen antzeko azterketa bat egiteko nahia. Egia da eguneroko lana pertsonetik harremanean egiten duzun neurrian, datu asko eskuratzen direla gizartearen izaera eta mugimenduak ulertzeko; baina zuk egindako irakurketa hori kanpotik eta modu zientifikoan berresteko aukera izatea garrantzitsua da. Antzeko ikerketek duten kostuagatik, zaila da kultur eragileok aukera izatea horrelakoak egiteko; eta hau posible izan da 2016an Gipuzkoako Foru Aldundiak emandako diru-laguntza bati esker, Enpresa ehunaren lehiakortasuna indartzeko egitasmoaren barruko deialdian jasotako laguntzari esker. Eskerrik asko, beraz, Gipuzkoako Foru Aldundiko Ekonomia Sustapeneko, Landa Inguruneko eta Lurralde Oreka Departamenduari.

Ikerketak emandako datuetan oinarrituta ideia batzuk azaldu nahiko nituzke, artikuluko honen bidez, Elkar Fundazioaren izenean.

Lehenengo ideia, euskararen merkatua. Emandako datuen arabera, Euskal Herriko 15 urtetik gorako 10 biztanletik 7k irakurtzen du, %58 dira ohiko irakurleak -1.500.000 lagun-; euskarazko ohiko irakurleak, berriz, %6 dira -160.000 lagun-, euskaldunen artean %22,9 dira ohiko irakurleak. Datu horrek bat egiten du euskarazko prentsa irakurleen datuarekin -%5,6k dio irakurritako bi egunkari nagusitik bat

euskarazkoa dela-. Datu hori markatu beharrekoa dela uste dugu, askotan egiten diren irakurketak bere lekuan jartzeko. Ondoriozta daiteke euskarazko idatzizko ekoizpenaren inguruan dagoen merkata 150.000 lagun ingurukoa dela, eta horrek ematen duen neurria mugatua da.

Are gehiago, jasotako datuetan oinarrituta, Siadecok hurbilpen bat egin du, ikusteko euskal kultur produktuak ohikotasunez irakurri eta entzuten dituztenak zenbat diren. Beste era batera esanda, euskal kultur kontsumoaren nukleoan legokeen pertsona kopurua zenbatekoa den kalkulatu dute, beti ere irakurketa eta musika entzutea kontuan hartuta: 40.000 pertsonak osatzen du nukleo hori, zeina osatzen den, euskarazko prentsa eta urtean gutxienez hiru liburu irakurtzeaz gain, gutxienez euskarazko disko bat erosten dutenekin. Eta 33.000 pertsona inguru leudeke gertuko periferian: euskarazko pentsa irakurri eta urtean gehienez bi liburu irakurtzen dutenak.

Datu horiek merkatuaren neurria erakusten digute, neurri txikia hain zuzen ere, eta eskatzen dute euskal ekoizpena gizarteratzeko politika eraginkorragoak pentsatzea eta lantzea sektorearen eta administrazioaren artean. Aldi berean, erakusten digute euskarazko ekoizpenak baduela merkata handitzeko aukera, baldin eta gauza bagara euskaldunek euskaraz gehiago irakur dezaten. Lan handia dugu egiteko: kulturzaletasuna sustatu behar da herritarren artean; euskalduntze prozesua ezin da hizkuntza ezagutzera mugatu, hizkuntza ikastearekin batera, kulturatze prozesua gauzatu behar da; euskal kulturari ikusgarritasuna, erreferentzialtasuna eta zentraltasuna emango dion kultur politika. Gero eta jende gehiago dago euskaraz egiteko gai dena, baina eskolak eta euskaltegiek egiten duten lana osatu ezean, ezagutza soilan geratzen gara.

Azpimarratu nahiko nuke euskal kultur kontsumoaren nukleoa hain txikia izanik, ez bada handitze prozesua martxan jartzen, egoera larrian egongo direla eta garela kultur eragile asko; eta are egoera larriagoan, egoera horri eransten

bazaio kultur kontsumoan gertatzen ari den aldaketa azkarra. Liburugintzari dagokionez, irakurle faltak produkzioa txikitzea ekarriko du eta euskal enpresek zail izango dute inbertsioak egitea, errentagarritasun faltagatik. Produkzioa kanpoko argitaletxeen esku gera daiteke, egitura handiagoak izanik marjina dutelako eta liburuak moldatzetik era merkeagoan produzitzeko aukera izan dezaketelako. Egoera hori jada gertatu da ikasmaterialetan, eta urratsak egiten ari dira haurrentzako literaturarekin. Horrek ondorio nabarmena dakar, eskoletako materialetan ikusi dugun bezala: erreferenteak ez dira Euskal Herrikoak, kanpokoak baizik. Bide horrek ondorio argia du: kultur kolonialismoa.

Bigarren ideia aurrekoari lotuta dator, euskaraz ez irakurtzeko arrazoi nagusia zein den galdetuta, euskaraz irakurtzeko ohitura edo erraztasun falta da erantzun nagusia: euskaldunen %42k esaten dute hori dela euskaraz ez irakurtzeko arrazoi nagusia. Horrek, zoritxarrez, agerian uzten du euskaldunen ia erdiaren hizkuntza gaitasuna, kultura eta bizi hizkuntza nagusia ez dela

euskara, euskararen gutxitasun egoera. Beraz, defizit inportante bat dugu hor, neurri batean normala den defizita: euskarak ez du zentraltasunik euskaldun gehienen bizitzan, eguna euskaraz baino erdaraz igaro ohi dute askok, lanean, lagunartean, aisialdian; horrez gain, gero eta gehiago dira euskara eskola edo euskaltegian ikasita eskuratu duten euskaldunak, eta inguru erdaldunean

bizi dira. Bizi dugun egoera soziolinguistikoak ez du laguntzen euskaldunen euskara gaitasuna indartzen. Hautu kontzientea behar da euskaraz bizitzeko, inguru osoak nagusiki erdaraz funtzionatzen duelako. Euskaraz inguru zabala eratu

Datuek merkatuaren neurri txikia erakusten digute, eta eskatzen dute euskal ekoizpena gizarteratzeko politika eraginkorragoak pentsatzea eta lantzea sektorearen eta administrazioaren artean

ezean, ezagutza mugatuko euskaldunak izango ditugu inguruan, eta horrekin zail du gora egitea erabilerak, edo euskaraz gozatzea liburuak, musika, antzerkia eta abar.

Euskaraz gustuko libururik ez izatea edo interes falta ez dira arrazoi nagusiak ez irakurtzeko, eta hori ere azpimarratzekoa da. Jakina da irakurleak euskaraz topa dezakeen eskaintza askoz ere mugatuagoa dela inguruko hizkuntza nagusiekin konparatuta, eta askotan markatu da hori arrazoi gisa euskaraz ez irakurtzeko. Bada, egin berri dugun ikerketaren arabera, gaur egun hori ez da arrazoi nagusia, %10ek eman du arrazoi hori euskaraz ez irakurtzeko. Hala eta guztiz ere, ez da bazterrera uzteko gaia, kultur aberastasunaren alde ahalik eta eskaintza zabalena izateko ahalegina egin beharko baikenuke.

Ez irakurtzeko arrazoiekin bukatu aurretik, aipatu behar da ikusgarritasunaren gaia. Behin eta berriz gizarteratzen ari den gaia da euskal kultur produktuek duten ikusgarritasun falta, eta euskarazko liburuekin ere gertatzen da. Azterketa honetan ez da gehiegi nabarmendu, baina aipagarria da gazteen artean nabarmentzea gai hori: 16 eta 25 urte arteko gazteen %7k aipatzen dute eskaintza ez ezagutzea ez irakurtzeko arrazoi gisa. Egunkari gutxien irakurtzen duen tartea da eta sare sozial gehien erabiltzen duena. Ba ote du zerikusirik horretan hedabide tradizionalen erabilera txikiak? Ez gara erantzunik ematera ausartuko, baina esango genuke euskal kulturak ikusgarritasun zailtasunak baditu ohiko hedabideetan, mundura zabalduta dagoen Interneten bidez ez dela errazagoa, eta hor ditugu gaur egun nagusi diren sare sozialak.

Euskal kulturaren tamainak eragin zuzena du ikusgarritasunaren gaian, gutxitua izateak eta askoz ere agerpen handiagoa duten kulturen alboan –edo azpian– egoteak asko zailtzen baitu. Adibidez, Espainiako estatuko urteko liburu edizioan %2,5 da euskarazkoaren pisua, eta, hori ikusgarri egiteko neurriak hartu ezean, euskarazkoa galdu egiten da, erdal produkzioak ito egiten du euskal produkzioa eta

ikusezin bihurtzen du. Euskal kultur ekoizpena ikusgarri egiteko politika berezitua ezinbestekoa da, merkatu legeek bere baitan hori ez baitute ziurtatzen.

Hirugarren ideia bat esperientzia digitalaren inguruan. Gaur egun oraindik gehiengoak paperera jotzen du liburuak irakurtzerakoan, bai behintzat aisialdiko irakurketa esango genukeen horretan. %15ek esaten dute gero eta gehiago irakurriko dutela digitalean, eta bada %3 esaten dutena gutxiago egingo dutela aurrerantzean. Beraz, liburu digitalak ez du, oraingoz, garai batean esaten zen bezala egiten aurrera, jendeak nahiago du papera. Horretan, gure ustez, badu zer ikusia irakurketak berak; irakurketa ekintza aktiboa da, esfortzua eskatzen du, gutxieneko kontzentrazio bat, eta badirudi hori, gaur-gaurkoz, paperean errazago lortzen dela. Beraz, esan genezake papera eta digitala, biak izango ditugula; digitala geratzeko etorri da, eta hori kontuan hartuta joan behar da liburugintza egokituz, jakinik biak batera biziko direla eta jakin gabe zein pisu izango duen paperak edota digitalak.

Esperientzia digitalaren eremuan, erosketari dagokionez, liburu-denda fisikoa izan arren erosteko leku nagusia, gero eta joera handiagoa dago erosketari Internet bidez egiteko, batez ere gazteen artean, eta horrek gora egingo du hurrengo urteetan. Horretan bai indartzen ari da Internet, bereziki gazteen artean; erosketarako ohiko gune ari da bihurtzen, nahiz eta erosten dena produktu fisikoa izan. Zuzenean etxetik erosketari egitea, etxean jasotzea, badirudi erakargarriak egiten direla.

Laugarren ideia bat, hori musika entzuteko ohitura dela eta. Hemen bai, formatu fisikoa gure bizitzatik ia desagertzen ari da. Jendeak irratiz edo gailu elektronikoen bidez entzuten du, oso gutxi erosten dituzte diskoak, eta digitalean ere ez ordaintzeko joera dago. Ikusiko da hurrengo urteetan zein norabidetan joango den. Aldaketa horrek guztiak ekarri du musikaren industria erabat aldatzea. Diskoen salmenta ia desagertu denean, Euskal Herrian gero eta talde gehiagok jo du autoekoizpenera diskoak egiteko garaian, eta diskoen salmenta kontzertuetara bideratu da.

Gogoeta bat egin beharko litzateke kultur produktuak doan jasotzeko joeraren aurrean. Bada garaia kultura ordaintzea balioan jartzeko. Bizitzako edozein eremutan bezala, kulturaren ere sortzaileak, enpresak eta langileak daude, eta horien lanak ordaina behar du. Ez bagaude prest liburu, disko, zinema eta abarrentzat ordaintzeko, nor dedikatuko da kulturara? Nondik etorriko dira baliabideak sortzaileentzat eta kultur sistema osoarentzat? Ezin dugu gaia pasatzen utzi, eta serio landu beharko genuke denon artean.

Bada garaia kultura ordaintzea balioan jartzeko. Bizitzako edozein eremutan bezala, kulturaren ere sortzaileak, enpresak eta langileak daude, eta horien lanak ordaina behar du

zitzako edozein eremutan bezala, kulturaren ere sortzaileak, enpresak eta langileak daude, eta horien lanak ordaina behar du. Ez bagaude prest liburu, disko, zinema eta abarrentzat ordaintzeko, nor dedikatuko da kulturara? Nondik etorriko dira baliabideak sortzaileentzat eta kultur sistema osoarentzat? Ezin dugu gaia pasatzen utzi, eta serio landu beharko genuke denon artean.

Ez ordaintzeari pirateria esaten diogu, norberarena ez den zerbaiten jabe egitea da; horri aurre egiteko, heziketa eta lege aldetik zorrotasuna, biak behar ditugu.

Ikerketa honek erakutsi digu liburuak oraindik merkatu bat duela, baina jakina da irakurketa jaisten ari dela, besteak beste jendeak gero eta denbora gutxiago duelako; telebistak, mugikorrek eta beste abarrek hartzen duten denbora beste egiteko batzuetatik desagertzen da. Beraz, ez da izango liburuarena goraka joango den merkatua. Gainera, oso kontuan hartu beharko genuke euskarazko merkatuaren tamaina eta horren izaera ahula. Horrek eragin zuzena du argitaletxeen ibilbidean, gero eta tirada txikiagoak egiten dira eta momentu batetik aurrera ez da errentagarria. Euskaraz liburu asko argitaratzen da jakinda ez dutela nahikoa salmenta izango eta ez direla errentagarri izango, galerak ekarriko dizkiotela argitaletxeari. Hala ere, euskal kultura helburu duten argitaletxeek badakite horrelakoak ere argitaratu behar direla, euskaldunen eskura ahalik eta aukerarik zabalena jartzea oso garrantzitsua delako –euskaldunok ere ahalik eta eskaintzarik zabalena nahi dugu izan euskaraz–. Hori horrela egin

daiteke, baldin eta beste liburu batzuek arrakasta handiagoa izango badute eta haien etekinek aukera emango badute besteen galerak estaltzeko. Kontua baldin bada gehien sal daitekeenak ere ez dituela bere buruaren gastuak estaliko, edota juxtu horretara iritsiko dela, gero eta zailago izango dute argialetxeek liburuak kaleratzea. Horregatik esaten da, askotan, kanpoko argialetxeen menpe gera daitekeela euskaraz argitaratzeko aukera, haiek beste marko batean izan dezaketen merkatuagatik, euskarazko bertsioa merkeago lor dezaketelako, eta errentagarrienak direnak bakarrik argitara ditzaketelako euskaraz. Ez da kasualitatea euskaraz argitaratzen duten kanpoko argialetxeek, edo kanpoko Euskal Herriko filialek, ikasmaterialak eta haurrentzako liburuak bakarrik argitaratzea.

Sektoreak erronka handiak ditu aurrera begira. Erronka horiek gauzatzeko, behar-beharrezkoa da elkarlana sektorean, enpresa, kultur sortzaile, bestelako eragile eta instituzioen artean; batak bestea gabe zaila izango dugu aurrera egitea. Kultur balioetan eraiki behar dugu gure herria, eta, horretarako, kulturak zentraltasuna behar du. Euskara eta euskal kultura erdigunean jarriko dituen kultur politika baten beharra agerikoa da, eta ezin gara zain egon hori noiz etorriko den. Denona da eginkizuna eta ardura, ez maila berekoa, baina bai denona. Bakoitzak bere eremutik eta eginkizunetik abiatuta, berandu izan aurretik diseinatu behar dugu eta bideratu kultur politika hori. 🍷